

TASAVVUF TA'LIMOTIDA RUHIY AXLOQIY KOMILLIK
TUSHUNCHASI

Samarqand davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Tolibboyeva Sabina Sherzod qizi

Ilmiy rahbar : Samarqand davlat universiteti

o'zbek tili va adabiyot kafedra dotsenti Suvonova Jumagul

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada tasavvuf ta'limotida ruhiy-axloqiy komillik tushunchasining nazariy va metodologik asoslari tahlil qilinadi. Komillik kategoriyasining falsafiy va pedagogik talqinlari yoritilib, ruhiy va axloqiy kamolotning o'zaro bog'liqligi asoslab beriladi. Tasavvufiy ta'limotda insonning ichki dunyosi, nafsni poklash, qalb tarbiyasi hamda ma'naviy yetuklikka erishish jarayonlari tizimli ravishda ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Imom G'azzoliy, Bahouddin Naqshband va Ahmad Yassaviy qarashlari asosida komillik konsepsiyasining mazmun-mohiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, tasavvufiy komillik modeli zamonaviy pedagogik jarayon uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega ekani asoslanadi. Maqolada ruhiy-axloqiy tarbiya, ichki motivatsiya va shaxs kamolotiga oid ilmiy xulosalar bayon etiladi.*

***Kalit so'zlar:** tasavvuf, ruhiy komillik, axloqiy komillik, komil inson, nafs tarbiyasi, qalb pokligi, ma'naviy kamolot, shaxs tarbiyasi, pedagogik yondashuv.*

Kirish

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotida shaxsning nafaqat intellektual, balki ruhiy va axloqiy yetukligi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv, axborot oqimining keskin ortishi va qadriyatlar transformatsiyasi sharoitida yosh avlodning ichki dunyosi, ma'naviy barqarorligi va axloqiy mezonlarini mustahkamlash dolzarb masalaga aylangan. Shu nuqtai nazardan, tasavvuf ta'limotida shakllangan komillik g'oyalari shaxs tarbiyasining nazariy va amaliy asoslarini boyituvchi muhim manba sifatida qaraladi.

Tasavvuf – insonning ichki olami, ruhiy poklanishi va axloqiy kamolotini yuksaltiruvchi ta’limotdir. Unda komillik tushunchasi insonning nafaqat tashqi xulq-atvori, balki ruhiy holati, niyati va ma’naviy darajasi bilan ham bog‘liq holda talqin etiladi. Mazkur maqolaning maqsadi tasavvuf ta’limotida ruhiy-axloqiy komillik tushunchasining mohiyatini ochib berish, uning tarkibiy elementlarini tahlil qilish hamda pedagogik ahamiyatini yoritishdan iborat.

Bundan tashqari, tasavvuf ta’limotida ruhiy-axloqiy komillik tushunchasining nazariy va konseptual asoslarini ochib berish, uning mazmun-mohiyatini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda shaxs kamolotidagi pedagogik ahamiyatini aniqlashdan iboratdir. Tadqiqot doirasida komillik kategoriyasining falsafiy, psixologik va pedagogik talqinlari o‘rganilib, ruhiy hamda axloqiy komillik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik asoslab beriladi. Shuningdek, tasavvufiy ta’limotda insonning ichki dunyosi, nafs tarbiyasi, qalb pokligi va ma’naviy yetuklikka erishish jarayonlarining mohiyati yoritiladi.

Tadqiqot jarayonida tasavvuf allomalari tomonidan ilgari surilgan g‘oyalar, xususan Imom G‘azzoliy, Bahauddin Naqshband va Ahmad Yassaviy qarashlari tahlil qilinib, ruhiy-axloqiy komillik konsepsiyasining mazmuni aniqlashtiriladi. Shu bilan birga, tasavvufiy komillik modelining zamonaviy pedagogik jarayondagi o‘rni va ahamiyati ko‘rib chiqilib, yoshlar tarbiyasida ushbu g‘oyalarning metodologik imkoniyatlari baholanadi. Tadqiqot natijalariga tayangan holda ruhiy-axloqiy tarbiya samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy xulosalar hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish ham mazkur ishning muhim vazifalaridan biri sifatida qaraladi.

Mazkur tadqiqotning obyekti tasavvuf ta’limotida shakllangan shaxsning ruhiy va axloqiy kamoloti bilan bog‘liq g‘oyalar, qarashlar hamda konseptual yondashuvlar tizimidan iboratdir. Tadqiqot obyekti doirasida insonning ichki dunyosi, ma’naviy yetukligi, nafs tarbiyasi va komillikka erishish jarayoniga oid tasavvufiy ta’limotlar nazariy jihatdan ko‘rib chiqiladi.

Tadqiqot predmeti esa tasavvuf ta’limotida ruhiy-axloqiy komillik tushunchasining mazmun-mohiyati, uning tarkibiy elementlari, shakllanish

mexanizmlari hamda pedagogik talqinini tashkil etadi. Xususan, tasavvufiy manbalarda komillik g'oyasining ifodalanishi, ruhiy poklanish va axloqiy yetuklikning o'zaro bog'liqligi, shaxs tarbiyasidagi metodologik ahamiyati tadqiqot predmetining markaziy yo'nalishlari sifatida qaraladi.

Tadqiqot jarayonida mavzuning nazariy va metodologik asoslarini yoritish maqsadida bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Jumladan, tasavvufiy, falsafiy va pedagogik manbalarni o'rganishda tahlil va sintez metodlari qo'llanilib, komillik tushunchasining mazmuni tizimli ravishda ochib berildi. Qiyosiy tahlil metodi orqali turli tasavvuf allomalari qarashlari o'zaro taqqoslandi hamda ularning ruhiy-axloqiy komillikka oid yondashuvlaridagi umumiy va farqli jihatlar aniqlashtirildi.

Shuningdek, interpretatsiya va konseptual umumlashtirish metodlari yordamida tasavvuf ta'limotida ilgari surilgan g'oyalarning zamonaviy pedagogik talqini ishlab chiqildi. Tadqiqot davomida nazariy xulosalar chiqarish, mantiqiy izchillikni ta'minlash va ilmiy asoslangan natijalarga erishishda induktiv hamda deduktiv yondashuvlardan ham foydalanildi.

Ruhiy-axloqiy komillik tushunchasining nazariy asoslari . Ilmiy adabiyotlarda "komillik" tushunchasi turli fanlar doirasida turlicha talqin qilinadi. Falsafiy jihatdan komillik – mavjudotning o'z mohiyatiga mos ravishda to'laqonli rivojlanishi, ichki imkoniyatlarning ro'yobga chiqishidir. Pedagogik nuqtai nazardan esa komillik shaxsning intellektual, axloqiy va ijtimoiy jihatdan uyg'un kamolotini anglatadi.

Ruhiy komillik insonning ichki dunyosi, ong va qalb pokligi, ma'naviy barqarorligi bilan bog'liq bo'lsa, axloqiy komillik xulq-atvor, ijtimoiy munosabatlar va qadriyatlar tizimi orqali namoyon bo'ladi. Ushbu ikki komponent o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, biri ikkinchisini to'ldiradi. Ruhii yetuklik axloqiy barqarorlikni ta'minlasa, axloqiy tozalik ruhiy muvozanatni mustahkamlaydi.

Shaxs rivojida ichki omillar (e'tiqod, ong, niyat) hamda tashqi omillar (ijtimoiy muhit, tarbiya, madaniyat) muhim rol o'ynaydi. Tasavvuf ta'limoti aynan

ichki omillarning ustuvorligini ta'kidlab, insonning o'z ustida ishlashi, nafsni tarbiyalashi va qalbni poklashini asosiy shart sifatida belgilaydi.

Tasavvuf ta'limotida komillik konsepsiyasi. Tasavvufiy qarashlarda inson murakkab ruhiy mavjudot sifatida talqin qilinadi. Inson tabiati nafs, qalb va ruh kabi tushunchalar orqali izohlanadi. Nafs – insondagi mayllar va istaklar manbai bo'lib, uni boshqarish komillik sari harakatning boshlang'ich bosqichi hisoblanadi.

Tasavvufda ruhiy-axloqiy komillik jarayoni tazkiya (poklanish) va tahzib (sayqallanish) tushunchalari orqali ifodalanadi. Tazkiya nafsni manfiy sifatlar – hasad, kibr, g'azab, ochko'zlikdan xalos etishni bildirsa, tahzib ijobiy fazilatlar – sabr, tavakkul, ixlos, halollikni shakllantirishni anglatadi.

Komillikka erishish bosqichlari tasavvufda quyidagicha tizimlashtiriladi:

1. Shariat – axloqiy me'yor va qoidalarni egallash
2. Tariqat – ruhiy tarbiya va o'zini nazorat qilish
3. Ma'rifat – ichki haqiqatlarni anglash
4. Haqiqat – ma'naviy yetuklik darajasi

Mazkur bosqichlar inson kamolotining izchil va tizimli jarayon ekanini ko'rsatadi. Tasavvuf komillikni faqat nazariy tushuncha sifatida emas, balki amaliy hayotiy yo'l sifatida qaraydi.

Tasavvufiy tafakkurda komillik insonning tashqi faoliyati bilan cheklanmaydi, balki uning ichki dunyosida kechadigan uzluksiz ruhiy jarayonlar bilan bevosita bog'liq holda talqin qilinadi. Insonning komillikka erishishi, avvalo, o'z mohiyatini anglash, o'z “men”ini tahlil qilish hamda nafs mayllarini idrok etishdan boshlanadi. Tasavvuf ta'limotiga ko'ra, inson kamoloti ichki ziddiyatlarni yengish, ruhiy muvozanatga erishish va ma'naviy poklanish orqali amalga oshadi. Shu bois komillik tasavvufda statik holat emas, balki dinamik, izchil rivojlanish jarayoni sifatida qaraladi. Tasavvufiy manbalarda komillik tushunchasi ko'pincha “komil inson” konsepsiyasi bilan bog'liq holda izohlanadi. Komil inson — bu nafs istaklarini jilovlay olgan, qalb pokligiga erishgan va o'z hayotini yuksak axloqiy mezonlar asosida quradigan shaxsdir. Bunday shaxsning asosiy belgisi sifatida ichki

uyg'unlik, ruhiy barqarorlik va axloqiy yetuklik ko'rsatiladi. Tasavvufda komillik individual tajriba va shaxsiy ma'naviy sa'y-harakatlar mahsuli sifatida tushuniladi, ya'ni inson o'z ustida ishlash orqali kamolot sari intiladi.

Ruhiy-axloqiy komillik jarayonida muhim o'rin tutuvchi tushunchalardan biri — qalb pokligidir. Tasavvufiy qarashlarga ko'ra, qalb inson ma'naviy hayotining markazi bo'lib, undagi holat shaxsning xulq-atvori va dunyoqarashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Qalbning poklanishi nafsni tarbiyalash, salbiy his-tuyg'ularni nazorat qilish va ijobiy fazilatlarni shakllantirish orqali amalga oshadi. Bu jarayon insonning ichki dunyosida sodir bo'ladigan murakkab ruhiy o'zgarishlar bilan tavsiflanadi. Tasavvufiy komillik modelining yana bir muhim jihati — axloqiy fazilatlarning ustuvorligidir. Komillikka erishish faqat bilim yoki e'tiqod bilan emas, balki amaliy axloqiy faoliyat orqali ro'yobga chiqadi. Insonning sabr, tavozelik, bag'rikenglik, halollik kabi fazilatlarni egallashi uning ma'naviy yetukligini belgilovchi mezonlar sifatida qaraladi. Tasavvufda axloqiy kamolot jamiyat bilan munosabatlarda, kundalik hayotda va ijtimoiy faoliyatda namoyon bo'lishi zarurligi alohida ta'kidlanadi.

Shuningdek, komillik jarayoni tasavvufda o'z-o'zini anglash va o'z-o'zini takomillashtirish bilan chambarchas bog'liqdir. Insonning ichki dunyosiga nazar solishi, o'z kamchiliklarini tan olishi va ularni bartaraf etishga intilishi komillikning muhim sharti hisoblanadi. Bu yondashuv tasavvufiy ta'limotning psixologik va pedagogik jihatdan ham muhimligini ko'rsatadi. Chunki shaxsning ichki rivojlanishiga qaratilgan bunday yondashuv zamonaviy tarbiya nazariyalari bilan hamohangdir. Umuman olganda, tasavvuf ta'limotida komillik insonning ruhiy poklanishi, axloqiy yetukligi va ma'naviy barqarorligining uzviy birligi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu konsepsiya inson kamolotini kompleks jarayon sifatida talqin etib, shaxsning ichki dunyosiga ustuvor ahamiyat beradi. Bu esa tasavvufiy g'oyalarning nafaqat diniy-falsafiy, balki pedagogik ahamiyatini ham belgilaydi.

Tasavvuf allomalari qarashlari tahlili . Tasavvuf tarixida ruhiy-axloqiy komillik masalasiga chuqur ilmiy va amaliy yondashgan ko'plab mutafakkirlar

mavjud. Ularning qarashlari komillik konsepsiyasining nazariy asoslarini boyitadi. Masalan, Imom G‘azzoliy ruhiy kamolot masalasini tizimli ravishda tahlil qilgan mutafakkirlardan biridir. Uning fikricha, insonning asosiy muammosi nafs bilan bog‘liq bo‘lib, uni poklash orqali haqiqiy komillikka erishish mumkin. U ruhiy kasalliklar, axloqiy nuqsonlar va ularni bartaraf etish yo‘llarini batafsil izohlaydi. Bu masalalar ayniqsa uning mashhur asari Ihyo ulum ad-dinda keng yoritilgan. Ushbu asarda insonning ichki dunyosi, niyat, ixlos va axloqiy mas‘uliyat masalalari markaziy o‘rin egallaydi. Tasavvufiy tarbiya tizimida Bahouddin Naqshband ta‘limoti ham alohida ahamiyatga ega. Uning “Dil ba yoru, dast ba kor” tamoyili ruhiy komillik va ijtimoiy faollik o‘rtasidagi uyg‘unlikni ifodalaydi. Bu qarash komillikni jamiyatdan uzilish emas, balki jamiyat ichida ma‘naviy yetuklikni saqlash sifatida talqin etadi.

Shuningdek, Ahmad Yassaviy hikmatlarida axloqiy poklik, tavozelik va halollik g‘oyalari yetakchi o‘rin tutadi. Uning qarashlarida komillik insonning o‘zini anglash, nafsni jilovlash va boshqalarga ezgulik qilish orqali namoyon bo‘ladi.

Ruhiy-axloqiy komillikning pedagogik ahamiyati . Tasavvufiy komillik modeli zamonaviy pedagogika uchun muhim metodologik manba bo‘la oladi. Avvalo, u shaxs tarbiyasida ichki motivatsiya, o‘zini anglash va o‘zini boshqarish mexanizmlarini kuchaytiradi. Tasavvufda tarbiya tashqi majburlashga emas, balki ichki ong va e‘tiqodga asoslanadi.

Ruhiy-axloqiy komillik yoshlar tarbiyasida quyidagi jihatlarda muhimdir:

- Axloqiy barqarorlikni shakllantirish
- Salbiy ta’sirlarga nisbatan immunitet hosil qilish
- O‘zini nazorat qilish va mas‘uliyatni rivojlantirish
- Ijtimoiy munosabatlarda bag‘rikenglikni mustahkamlash

Mazkur yondashuv ta‘lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan, qadriyatga asoslangan pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa . Tasavvuf ta'limotida ruhiy-axloqiy komillik inson kamolotining markaziy mezoni sifatida talqin etiladi. Komillik nafsni poklash, qalbni sayqallash va ijobiy axloqiy fazilatlarni shakllantirish orqali ro'yobga chiqadi. Tasavvufiy qarashlarda komillik uzluksiz ichki rivojlanish jarayoni bo'lib, shaxsning ma'naviy barqarorligi va axloqiy yetukligini ta'minlaydi.

Tasavvuf allomalari merosi ruhiy-axloqiy tarbiya nazariyasini boyituvchi muhim manba hisoblanadi. Ushbu g'oyalarni zamonaviy pedagogika bilan uyg'unlashtirish yosh avlod tarbiyasida samarali natijalarga erishish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'azzoliy, Abu Homid. Ihyo ulum ad-din. – Qohira: Dor al-kutub al-ilmiyya.
2. Naqshband, Bahouddin. Risolalar va hikmatlar. – Toshkent: Movarounnahr nashriyoti.
3. Yassaviy, Ahmad. Devoni Hikmat. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
4. Komilov, N. Tasavvuf. – Toshkent: Yangi asr avlodi.
5. Karimov, I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat.
6. Hasanov, S. Tasavvuf falsafasi va ma'naviy tarbiya. – Toshkent: Fan nashriyoti.
7. Rahimov, A. Shaxs ma'naviy kamoloti nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi.
8. Qodirov, B. Axloqiy tarbiya asoslari. – Toshkent: Tafakkur.